

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש

בראשית

תשרי התשפ"ה בשל"ו
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור דברי מהרי"ץ בעניין הנוסח בעשי"ת, זכרנו לחיים וכו', המשך התשובה לשאלה [משיעור ליל הושענא רבה] מדוע נטה מהרי"ץ מנוסח הרמב"ם והקדמונים שלא גרסו בפסוק את המלים 'אל חי', והרחבה לגבי שיטת מהרי"ץ ומגמתו הכללית בענייני נוסחאות התפילה.

בעניין הוספת פסקת ובכן יתקדש שמך וכו', ופסקת מי כמוך אב הרחמן וכו'.

המשך בדברי בעל לשם שבו ואחלמה, ומ"ש בהיפך הגרי"ח בספרו גדולת חיים, ותגובה למכתב לגבי ההבדל שבין חכמי קשטיליא לבין רבא שהוריד גשמים בימי תמוז, ובעניין האמונה בסיפורי צדיקים.

תשובה לשואל האם ישנו צורך לומר את המזמורים שנהוג לומר אחרי תפילת המנחה, גם כאשר מתפללים מנחה גדולה ביום ששי.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחבורות "שערי יצחק" – 760

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,

וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא

כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת כל ידידנו,

התורמים הנכבדים שהרימו נדבתם ביד רחבה ובנפש חפצה למגבית השנתית 'אחת בשנה', שהתקיימה בימים הנוראים, לטובת פעילות מוסדות יד מהרי"ץ. יהי רצון שיזכו לשפע ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם, לבריאות איתנה ולפרנסה טובה, וימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה ולברכה. אכ"ר.

כמרכן השיעור מוקדש לעילוי נשמת הבחור נועם יחיאל ז"ל – בן ידידנו הרב ארז יחיאל הי"ו ממושב אחיעזר – תלמיד ישיבת 'בני יששכר', במלאות שלושים לפטירתו, בתאונת דרכים נוראה שקרתה בזמן אזעקה, בהיותו בן שבע עשרה שנים בלבד. תנצב"ה. בעבור שהתנדב אביו שיחי' לעילוי נשמתו, ולהצלחת כל בני משפחתו, למוסדות יד מהרי"ץ.

היינו שם בניחוס. 'גזירה גזרתי, חוקה חקקתי, אין לך רשות להרהר אחריה'.

כמו"כ השיעור מוקדש על ידי ידידנו רבי נועם זכריה בן ציון אבדר הי"ו, מארצות הברית לעילוי נשמת אביו ז"ל, תנצב"ה. ולהצלחתו בכל העניינים, בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמרכן השיעור מוקדש על ידי רבי מרדכי בן מאיר הלוי הי"ו, מארצות הברית. לזיווג הגון לבתו רבקה שתחי', ולהצלחה בכל העניינים. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכן לרפואת הבחור אורי חיים בן שחר הי"ו, בעבור שהתנדב לרפואתו למוסדות נתיבות מהרי"ץ. המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

ביאור דברי מהרי"ץ בעניין הנוסח בעשי"ת, זכרנו לחיים וכו', המשך התשובה לשאלה [משיעור ליל הושענא רבה] מדוע נטה מהרי"ץ מנוסח הרמב"ם והקדמונים שלא גרסו פסוק את המלים 'אל חי', והרחבה לגבי שיטת מהרי"ץ ומגמתו הכללית בענייני נוסחאות התפילה.

ברוך ה', עברנו את הימים הקדושים, הנוראים והשמחים, של חודש תשרי. אבל צריך עדיין להמשיך עם כך, לא להשליך זאת מאחרי ג'ינו. הבאנו בס"ד בשיעור ליל הושענא רבה, את דברי מהרי"ץ זיע"א [בעץ חיים חלק ג' דף נ"ט ע"א] בעניין זכרנו לחיים וכו'. הרי ישנן חילוקי דעות,

בנוסח פיסקא זו. עפ"י הטור והאריז"ל, זה רק י"א תיבות. ועפ"י הנוסח שלנו – שהוא כמו הבית יוסף והשערי אורה והתולעת יעקב – זה י"ד תיבות. ההבדל הוא, בגלל שאנחנו מוסיפים את המלה 'אל' בהתחלה, וכן בסוף עוד שתי מלים 'אל חי'. מהרי"ץ שם מאריך בהתחלה בזה"ל, תיקנו זכרנו לחיים בברכת מגן, מפני שבחיים נופל לשון זכירה. דכתיב [יחזקאל י"ח כ"א-כ"ב] והרשע כי ישוב וכו' כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר עשה יחיה. וכתוב לשון זכירה באברהם, דכתיב [תהלים ק"ה, מ"ב] כי זכר את דבר קדשו, את אברהם עבדו. והי' כאלו כתוב ביה חיים, ובראש השנה אנו צריכים להתפלל על החיים (טור סימן תקפ"ב, וספר העקידה דף קפ"ז ע"ב).

וכתב בספר הנצחון סימן רפ"ג, אין הכוונה על אריכות ימים לבד, כי החיים והשלום והבריאות והעושר והכבוד והטובה, כולם כינוס חכמינו ז"ל בלשון חיים.

וכתב מהר"ם, שבתחילה אנו מזכירים חיים סתם, ואחר כך מוסיפים בסוף לחיים 'טובים'. וכאשר נאמר חיים 'טובים', אין הכוונה למעט חיים רעים, שהרי לשון חיים כולל כל מיני טובות. אלא כוונתנו, להתפלל על החיים בעולם הזה, שיהיו טובים לעולם הבא ע"כ.

מהרי"ץ מאריך אח"כ להסביר את הנוסח עצמו, מה זה 'זכרנו לחיים', ומה זה 'כתבנו לחיים'. בהתחלה שואלים חיים העולם הזה, ואח"כ מבקשים חיים העולם הבא.

בזמנו הסברנו בס"ד, כי זהו טעם הנוסח שאנחנו מברכים איש לרעהו בימים הנוראים, 'תיכתב בספר החיים ובספר הזכרון'. 'החיים' היינו העולם הזה, ו'הזכרון' זהו העולם הבא. נמצא שהברכה הזאת, כוללת את הכל. תמצית. גם את חילוקי הדעות, האם הדין הוא על העולם הזה, או על העולם הבא. כידוע ישנו בכך ויכוח, בין הראשונים. התוספות והרמב"ן וכו'. הרבה ראשונים דיברו בזה. בנוסח הזה, הכל נכלל.

בהמשך כתב מהרי"ץ כך, 'למענך אלהים חיים אל חי, הטור [סימן תקפ"ב] לא גרס תיבת אל, ולא אל חי. וכן דעת האר"י. והבית יוסף [שם]

האר"י לבין הרמב"ם, במלה אחת. אף שהאר"י והרמב"ם משתווים שלא לגרוס בסוף 'אל חי', אבל האר"י גם משמיט את המלה 'אל' בהתחלה, והרמב"ם כן גורס אותה. א"כ בכל מקרה, אם מהרי"ץ היה מחליט לחזור לנוסח הקדמונים, אזי זה לא היה כפי הנוסח של האר"י. לפי הרמב"ם יש בנוסח זה שתיים עשרה תיבות.

צריכים לדעת, את בסיס שיטת מהרי"ץ בדברים האלה, בענייני הנוסחאות. בלי להיכנס לשאלה שכבר דיברנו עליה מספר פעמים בעבר, האם הרמב"ם לקח את נוסח התפילה מהתימנים, או שהתימנים לקחו את הנוסח מהרמב"ם, ואיך היה הנוסח אצלנו לפני הרמב"ם. כי לפי המסורת שבידינו, היתה לכל-הפחות התאמה גדולה ביניהם. מה שקיבלו אבותינו את שיטת הרמב"ם, לא רק בנוסחאות התפילה, אלא גם בכל ההלכות, כיון שזאת היתה המסורת שלהם מדורי דורות, רק כיון שהרמב"ם זהו ספר הכי מסודר, אשר כמוהו לא נהיה מן העולם, הדבר התקבל. מסתברא שכמה דברים אמנם נשתנו, על פי הרמב"ם.

וגם אם הרמב"ם לקח את הנוסח שלתימנים, עדיין פה ושם נעשו פשרות. דהיינו, צריכים להגדיר זאת כך. הסידור, הוא אינו ספר תורה. בס"ת אסור להוסיף עליו, ואסור לגרוע ממנו. כן משמעותי או לא משמעותי, בס"ת אסור לנגוע, אין להוסיף ואין לגרוע אפי' אות אחת קטנה. אולם בסידור, ישנו מקום להכרעות ולפשרות.

ובפרט, בנוסח כמו בנ"ד, זכרנו לחיים וכו', שזהו אינו נוסח של אנשי כנסת הגדולה, אלא זהו נוסח שתיקנו הגאונים.

והראיה לכך, כי מצד שני בהמשך, מהרי"ץ עומד [בדף ס"ב ע"א] לגבי אות אחת, וז"ל, ויאמר כל אשר ה'נשמה באפו וכו', דע דגרסינן בכל ספרינו עפ"י הרמב"ם, הנשמה בה"א הידיעה. והוא ע"ד כל הנשמה תהלל יה, כי לא כל נשמה תהלל, כי אם אותם הידועים אשר הם מנשמת אלוה. וכבר כתבנו טעם מספיק לזה, בברכת אלהי הנשמה וכו' עיי"ש. כאן מהרי"ץ דייק לגבי האות ה"א, כיון שזהו ממש בנוסח הברכה, אבל בנ"ד – לגבי זכרנו לחיים – על כמה מלים לא איכפת לו.

כתב, אבל נוסחא שלנו, לומר אל מלך וכו' אל חי. וכן כתב הר"י גיקאטלי"א בספר שערי אורה ע"ש. וכתב הרב מטה יוסף חלק אורח חיים סימן ג', שכן המנהג פשוט בכל ישראל. ואפילו שיהיה המנהג האחר טוב ממנו, המערער ראוי לשתקו עש"ב. וגם הרב בית תפילה ישב הכפל וז"ל, ואף על פי שאנו קוראין לך אלהים חיים, בתיבות המורות ריבוי, אין ריבוי בד' חס ושלוש, כי אתה אל חי בלי ריבוי כלל. ומה שאנו קוראים לך אלהים, לפי שיכולת כל הדברים נשפע ממך. כי אלהים לשון יכולת, כמו [יחזקאל י"ז, י"ג] ואת אילי הארץ לקח. והא"י דאמרין חיים לשון ריבוי, על שכל חיי הנבראים נמצאים ממך עכ"ל.

וכתב הרד"א, יש גאונים שאמרו שאין לומר זכרנו ומי כמוך ובספר, משום דקיימא לן לא ישאל אדם צרכיו בשלש ראשונות ואחרונות. ורבינו הא"י ורבינו חננאל ורבינו תם כתבו, דדוקא צרכי יחיד, אבל צרכי רבים שרי. שהרי אנו אומרים יעלה ויבא ועל הנסים בשלש אחרונות יעו"ש.

זה לא כפל לשון, 'אלהים חיים' – 'אל חי'. כי הדבר בא להגיד, כי מה שאמרנו 'אלהים חיים', אינו לשון ריבוי ח"ו. מה שאנו אומרים לשון ריבוי, הוא מפני שהקב"ה מחיה ומשפיע שפע טוב על הרבה דברים, אבל למעשה הוא רק 'אל חי' אחד ויחיד. הבאנו פסקא זאת כבר בשיעור ליל הושענא רבה, והבאנו גם את שאלתו של ידידנו הרה"ג יוחאי צבי הי"ו, מדוע כאן מהרי"ץ נטה מהנוסח של הרמב"ם והקדמונים בתכאליל הראשונים, אשר לא גורסים 'אל חי'. ודוקא בנוסח שאמי, שאינם גורסים 'אל חי', זהו כמו הנוסח של-קדמונים. הוא כתב מכתב ארוך, בעז"ה הוא אמור להיות מודפס בשיעור [ליל הושע"ר], קשה להיכנס כעת לכל פרטי הפרטים.

ברור שהשאמי לא עשו זאת בגלל הקדמונים, אלא בגלל האר"י. כי בפועל הם השתמשו בסידורי הספרדים, ושם או שהשמיטו זאת בכלל, או הכי הרבה שמו ב'סוגריים' את המלים שהאר"י לא גורס. זה לא שהשאמי 'חזרו לנוסחא הישנה', כפי שהוא כתב במכתבו.

ובעצם הנקודה היא, כי זה לא שהאר"י אומר כמו הגירסא של הרמב"ם, שהרי עדיין ישנו חילוק בין

הא כיצד? התשובה היא, כי זה לא 'מטבע', זאת תוספת בלאו הכי.

וישנן כמה ראיות לכך. למשל, גם בנוסח של 'זכור רחמיך וכו' וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך', ברמב"ם ובספרי קדמונינו נע"ג אין את המלה 'טובים', ומהרי"ץ עבר על כך כמעט בשתיקה, הוא לא התייחס לכך. וגם הרי לפני כן, בנוסח זכרנו לחיים, לא כתוב 'טובים'. רק לקראת הסוף, אנחנו מוסיפים זאת, 'לחיים טובים'. והוא הביא רק את מה שכתב מהר"ם על כך, כדלעיל ד"ה וכתב מהר"ם. מובן כי הוא לא ראה בכך קפידא, אדרבה הדבר למעליותא.

יתירה מכך, פסקת ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו על ישראל עמך, אינה נמצאת ברמב"ם ובתכאליל הקדמוניות. הם גרסו, לאחר אתה קדוש וכו' יהללך סלה, מן ובכן תן פחדך וכו'. ולא עוד אלא שמהרי"ץ מסביר את הנוסח הזה, ומתעלם בכלל מן התכאליל ומהרמב"ם, כביכול הם לא היו ולא נבראו.

צריכים להבין, את חכמת מהרי"ץ בזה. מגמת מהרי"ץ היא, ליישב את הנוסח והמסורת שלנו, כיון שהיתה בזמנו מחלוקת גדולה בעניין הנוסחאות והמנהגים וכו'. והדברים ידועים ומפורסמים. על כן, מהרי"ץ לא רצה להיכנס לנושא אחר, לגבי ההבדלים המעטים שבינינו עצמנו לבין הקדמונים, כי אז היה נותן פתחון פה ל'מחליקים'. לכן הוא העדיף להתעלם מכך, ואפי' לא להזכיר באותם מקומות את הרמב"ם ואת התכאליל. מצד שני, הוא לא כתב כי כך היא 'גירסתנו'.

לתכאליל עץ חיים, ישנן שלוש הקדמות. ההקדמה הראשונה היא של כמהר"ר יהודה צעדי זצ"ל, שכתב שם בין היתר בזה"ל, כי זה כמה ימים ושנים. היינו במר"ה חונים. שזה מחרפנו מאצלו. וחבירו יגדף למולו. על מנהגי הקדמונים. הטובים והנכונים.

היתה מחלוקת עצומה בעניין זה. מריבות וחירופים וגידופים. היו מזלזלים וכו'.

אשר על פי חכמי האמת מתוקנים. וסידורי אנשי כנסת הגדולה, אשר מפיחם אנו חיים סלה. ובעונותינו הרבים לא נשאר לנו טעם מטעמיהם,

אשר יסדו עליו מנהגותיהם. וכמעט קט הישגנו גבולם. ונטינו משבילים. עד אשר זכותם המרובה, שלחה לנו מעי"ר לעזור. ומנ"טות מדרכם לחזור. ותפקחנה עינינו וכו'.

ובסוף ההקדמה שלו, מסיים על כך מהרי"ץ בזה"ל, יש איתי תשובה על עניין שינוי מנהג תפילתנו שבתכאליל, אל נוסח סידורי ספרד, מהרב מהר"ר פינחס הכהן עראקי זלה"ה. והרבה להאריך לשון נגד המשנים, בתוכחות וגזירות בלשון לא רכה – הוא כתב שם דברים חמורים – תהא נפשו בגן עדן ערוכה. לצערנו אין לנו את התשובה הזאת כיום, מהרי"ץ כתב כי היא 'חתומה וגנוזה', דהיינו היא שמורה אצלו, אבל כנראה במשך הדורות היא נעלמה. והרוצה לרדת אל גנת אגוז לראות, הנה ידרשנה מאתי, ובה יחזה נפלאות, במראות הצובאות, חן חן בפיה ותשואות, לכבוד אלהי ישראל שוכן צבאות.

כנראה מהרי"ץ לא רצה לפרסם זאת, מכיון שכתובים שמה דברים חריפים וקשים מאד. הוא לא רצה להוסיף שמן למדורה.

וכך מבואר בכל ההקדמות שלו עצמו. כגון בהקדמה הראשונה כתב מהרי"ץ בזה"ל, מיוסד על פי ספרים וסופרים הן האדם היה, מרנא ורבנא הנשר הגדול אביהן של ישראל ומש"ה היה – דהיינו הרמב"ם – רועה ישראל בספרו ספר אהבה, הפליא עצה הגדיל תושיה, ושם שם לו חק ומשפט כמעייין המתגבר חכימו מיא וכו'.

כמו"כ אחר כך, בהקדמה השנייה, אליכם אישים אקרא, תנו עיניכם ביופי ותועלת היוצא מן המחובר בחיבור הזה, כי רובו ככולו סולת נקיייה מכמה ספרים אשר חיברו הראשונים בספריהם, אחת הנה ואחת הנה, את הכל חיברתי והיו לאחדים. ובענוותנותו הוא אומר, זולתי מעט מזער, אשר הוספתי מדילי לבאר וליישב גירסת אבהתי קדישין, וזכותם עמדה לי לסייעני על מכתב אלהים זה חרות על הלוחות. דהיינו, לפרש את התפילות.

הרי בפירושו עץ חיים, ישנן כמה מטרות. א' שיבינו את מוצא שפתותיהם, פירושי התפילות, ביאורי המלים וכו'. ב' הלכות ועניינים. ג' ליישב את הגירסאות והמנהגים שלנו.

שאם הרמב"ם היה יודע את כל השיקולים האחרים, הוא בעצמו היה מודה ומסכים לכך.

בעניין הוספת פיסקת ובכך יתקדש שמך וכו', ופיסקת מי כמוך אב הרחמן וכו'.

למשל, ובכך יתקדש וכו'. כנראה, גם לפי הפשט, מצאו לנכון להוסיף את המלים הללו. הרי בסידורי האשכנזים והספרדים, ישנו הנוסח הזה, ובכך יתקדש וכו'.

לפי נוסחת הרמב"ם, אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללך סלה, ובכך תן פחדך וכו', הדברים אינם מתקשרים. הרי שאר כל הפיסקות, כגון זכרנו לחיים וכו', מתחבר עם נוסח הברכה. זוכר חסדי אבות – 'זכרנו'. מי כמוך – 'מי כמוך אב הרחמן'. וכן בברכת מודים, הטוב כי לא כלו רחמין – 'זכור רחמין וכו' וזכור לחיים טובים'. שים שלום – 'ובספר חיים ברכה ושלום'. הכל מתקשר עם הברכה. אבל בנדון דידן, ובכך תן פחדך וכו', איך הדבר מתחבר עם ברכת אתה קדוש? רק בסוף זה מתחבר, 'זהאל הקדוש נקדש בצדקה', אבל איך זה נכנס על ההתחלה? זאת סיבה אחת.

שנית, עפ"י הסוד ישנו עניין לומר ג' פעמים 'ובכך'. ולמעשה, גם בין מקצת גדולי ישראל לשעבר, כגון הרמ"ק והר"ש אלקבץ, היה להם ספק האם להגיד ובכך יתקדש וכו'. עד שהכריעו לבסוף כן לומר זאת, כי מצאו לכך מקור בספר הזוה"ק. אולם לפני כן, היו ויכוחים.

בספר אור נערב כתב בזה"ל, הרב אבא מארי הסביר פנים לא לומר רק שלושה ובכך. מה שאצלנו 'ואז צדיקים', אצלם זה 'ובכך'.

כדעת החכם החסיד אחי"אמי מהר"ש אלקבץ הלוי, הכריע אח"כ לומר ג"כ ובכך יתקדש וכו' כפי הנוסח המפורסם, שכן מצא לו סמוכות במאמר מהזוהר וכו' יעו"ש.

גם מהרי"ץ מביא [בדף ס' ע"ב] – לגבי המלים ואז צדיקים וכו' – בזה"ל, מצאתי תשובה לרבי' האיי גאון ז"ל וזה לשונו, ושאלתם בתפילת ראש השנה, כמה אינן ובכך ובכך. תיקונא דא דפרישו רבנן קדמאי. והיינו בתקיעתא דרב, דאתא רב וחידש לון, ובכך ובכך ובכך אתקינו תלתא, ולא יתיר. ומאן דאמר יתיר, טעות, ויש להחזירו

האמן כי לא הוספתי וגרעתי מכל הכתוב בספרים ישנים נושנים, וענייך לנוכח יביטו לראות בספריהם ותאשריני.

זאת היתה מגמת מהרי"ץ. למעשה, זאת היתה המגמה הראשונה והראשית, כדי לסתום את פיות החולקים. ממילא, הוא לא נכנס כאן אל הנושאים, אשר עלולים לתת להם פתחון פה להתווכח, ולא יבינו את ההבדלים. הוא הלך בדרך כזו ממוצעת, קיבל הנהגות טובות, כגון כל סדר הקבלת שבת, המזמורים לכו נרננה וכו'. כנלע"ד בס"ד. וע"ע מ"ש בס"ד בדברי חפץ שלהי גליון כ' בהערות.

ולמעשה, ישנם דברים שמהרי"ץ כן החזיר את נוסח הקדמונים, במקום שהיה נראה לו כי הדבר אינו נכון. אבל בדרך כלל, מהדברים שכבר התקבלו, כיון שכבר נתקבל כן הנוסח הזה, זכרנו לחיים 'אל' מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר חיים למענך אלהים חיים 'אל חי', והדבר גם נעשה עפ"י המקובלים הראשונים, רק שזאת איננה דעת האר"י, הסובר לא כך עפ"י הסוד. המקובלים הראשונים, השערי אורה והתולעת יעקב אומרים, כי עפ"י הסוד כן ישנו עניין בדוקא לומר את זה. א"כ כיון שישנן כאן חילוקי דעות, וכבר התקבל הנוסח הזה, מובן מה שמהרי"ץ השאיר זאת.

ממילא מיושב, מה ששאל הרב יוחאי הי"ו בזה"ל, 'למה מהרי"ץ לא הזכיר כלום, שבתכאליל וברמב"ם לא גרסי להו'. כי מהרי"ץ לא רצה להזכיר זאת.

מהרי"ץ בעצמו איננו הראשון, הוא ה'מכה בפטיש' בעניין נוסח התפילה, אבל כבר החכמים אשר היו לפניו, שהחליטו לשנות כמה וכמה דברים, ראו לנכון פה ושם לנטות קצת מהנוסח של הרמב"ם. לפעמים זה עפ"י הסוד, או כי ראו לנכון – מאיזה שהן סיבות – שצריכים לתקן.

כגון לגבי אמת ואמונה, וכן הואו"ץ בפיסקת אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן וכו', ישנו שם חשבון של ט"ו ואו"ץ. וכן בקדיש, יתברך וישתבח ויתפאר וכו'. מהרי"ץ בכלל התעלם מכך, הוא לא נכנס להגיד כי זה לא כמו ברמב"ם ובתכאליל הקדמוניות, מכיון שהנוסח הזה כבר נכנס ושגור.

וכפי שאמרנו לעיל, זהו אינו ספר תורה. וכי ישנו איזה עניין בדוקא, לא לומר כך? יכול להיות ג"כ

ולייסרו, דהא תיקונא דא תיקון חכמה איהו, רמז לשם המיוחד וכו' עכ"ל.
לנו אין כוח לשנות מעצמינו, נגד מה שהכריעו חכמי תימן נע"ג. מה החליטו לקבל, ומה לא החליטו לקבל. ויותר נכון, הקב"ה זיכה את מהרי"ץ, שהנוסח שלו וההנהגות שלו התקבלו. ע"כ אנחנו לא משנים ממה שמהרי"ץ כתב, רק אם ישנו הכרח גמור שזה צריך תיקון, משא"כ בדברים שישנו מקום לשיקול הדעת לכאן ולכאן.

*

הרב יוחאי הי"ו כבר הביא במכתבו, כי בעצם ישנן הרבה תשובות בעניין הזה, הרי דנו על כך בעבר, כגון שו"ת מטה יוסף, ושו"ת נוה שלום, ושו"ת מטה יהודה, ושו"ת דברי יוסף להר"ר יוסף אירגאס. ישנם ויכוחים גדולים, לגבי הנושא הזה. אבל הרב יוחאי טוען במכתבו בזה"ל, ומכת"ר שמעתי שכנראה ספר דברי יוסף משום מה לא הגיע לתימן ומהרי"ץ לא ראהו.

ומעתה יש לשאול, אם היה רואה מהרי"ץ את דבריו ואת כל הני רבנותא דעימיה, האם היה חוזר בו ויש לקראתו להחזיר את נוסחת הקדמונים, או שבכל זאת היה משאיר את המנהג שהתקבל וכו'.

מי שיעיין שם במטה יוסף ובמטה יהודה ובנוה שלום ובדברי יוסף, יראה כי ישנם ויכוחים גדולים, וכל אחד מביא חבילות של ראיות, זה לכאן וזה לכאן. אם אנחנו ניכנס אל כל השקלא וטריא, להתווכח איתם, אזי לא נגמור, כי תמיד נשאר איזה צדדים לכאן ולכאן. א"כ יש לנו כבר את הכרעת מהרי"ץ, ואנחנו עוצמים את העיניים. אם אין לנו סיבה מוכרחת לשנות, אזי מהרי"ץ כבר קבע את המסלול ואת הדרך. ממילא, אין לנו רשות ולא כוח לשנות דברים, אשר יש בהם צדדים לכאן ולכאן.

הקב"ה מן השמים, למחיה שלחו אלהים לפנינו, ומה שקבע – קבע, ואיננו יכולים לזוז מכך. כי כפי שאמרנו, מה הפירוש 'נוסח הקדמונים' הרמב"ם? נו, ועל פי מה זה? גם הם קבעו, לפי שיקול הדעת שלהם. א"כ גם אחרים, יפתח בדורו כשמואל בדורו. כפי שהם הכריעו לגבי דברים אשר היו בהם ויכוחים, אותו הדבר גם הוא יכול להכריע.

ממילא אנחנו שמים את ראשינו תחת כפות רגליו. אם אנחנו משנים משהו, זהו רק כאשר ישנו הכרח גמור, שאין דרך לנטות, וחייב להיות שזאת טעות. הרי למשל לגבי נוסח עושה שלום וכו', אמרנו כי הוסיפו חכמי תימן בנוסח. והדבר שם פשוט טפי, כי זה לא נוסח של אנשי כנסת הגדולה.

ישנו עוד שינויים, מנוסח הקדמונים. שינויים שרואים כי הם לטובה.

למשל, בקדיש תתקבל צלותכון ותתעביד בעותכון וכו', קדם אבונא דבשמיא. כך אנחנו אומרים. אבל הם גורסים, 'אבוהון' דבשמיא. בסדר. מצאנו מקומות שמדברים בלשון נסתר, כלפי עם ישראל, אבל אבותינו האחרונים העדיפו להגיד 'אבונא דבשמיא'. וכי כעת אנחנו נבוא ונשנה, בגלל שהקדמונים לא גרסו כך? לא. הם ראו זאת, ובכל זאת החליטו וקבעו לשנות את הנוסח הזה, כדי שלא לתת פתחון פה.

שאלה מהקהל: אולי העדיפו להישאר עם הנוסח של אנשי כנסת הגדולה, כי אולי יש בו רמזים וסודות?

תשובת מרן שליט"א: א' נוסח פסקת תתקבל וכו' הוא לא מאנשי כנה"ג, הרמב"ם בסדר התפילות כותב כי זהו 'מנהג'.

המשך השאלה מהקהל: ולגבי שאר הדברים? כגון ויציב ונכון, שהוסיפו וא"ו? אולי הם רמזו משהו אחר?

תשובת מרן שליט"א: איננו יכולים להיכנס לזה. השיקול דעת שלהם, אין מה להשוות אותו לשיקול הדעת שלנו. אם הם – לפני מאות שנים – החליטו ככה, ומהרי"ץ קיבל זאת, אנחנו כבר לא יכולים לזוז. אם אנחנו נכניס את השיקולים שלנו, אין לדבר סוף.

מספרים על אחד מגדולי ישראל, שהביאו לפניו עוף עם שאלה בענייני טריפות, והוא הוציא ושילם לשואל את שווי של העוף הזה, וזרק אותו לפת. שאל אותו אחד מתלמידיו, הרב, אני יודע שאתה סובר שהעוף כשר, וכי אינך יכול לחלוק על הבאר היטב, אשר הטרף זאת? הרי יש לך ראיות, שהעוף כשר? ענה לו הרב, נכון שאני סובר שזה כשר, הוא לא צריך לסבול ולהפסיד בגללי שאינני מעז לחלוק על הבאר היטב, לכן שילמתי לו את מחיר

לכן הוא מסביר, כי הנה יש לפרש וקדושים, שזה יהיה לעתיד.

מה הפירוש, 'וקדושים'?

בדרך כלל – זאת היא הפשטות – אלו המלאכים, אשר אומרים בשמים קדושה לבורא עולם. אתה קדוש, ושםך קדוש, וקדושים – המלאכים הקדושים – יהללוך סלה. אבל בא מהרי"ץ ואומר לנו עתה חידוש, כי לענייננו הדבר מתפרש, שאנחנו הם הקדושים. עם ישראל. כי לעתיד לבוא, עם ישראל נקראים קדושים.

כמאמר הכתוב [ישעיהו ד', ג'] [כל] [וְהָיָה] הַנֶּשֶׁאֶר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַם, קָדוֹשׁ יֵאמָר לוֹ, כָּל הַפֶּתוּחַ לַחַיִּים בִּירוּשָׁלַם. ולז"א יהללוך סלה, כי יהיו בחיים לעולם ועד, ולזה לא יפסוק מהם ההילול סלה.

ולפי שזה יהיה בביאת הגואל, לכך סמך לו ובכן יתקדש, כי באותו זמן יתקדש שמו ית'.

ופירוש ובכן, ואז. כי תרגום אז, בכין. ואז יתן פחדו על מעשיו, ואז יתן כבוד לעמו, ואז צדיקים יראו וישמחו (רד"א).

יפה. א"כ יוצא כך. 'וקדושים בכל יום', זה יהיה לעתיד לבוא, עם ישראל. 'ובכן' – ואז – 'יתקדש שםך'. 'ובכן' – ואז – 'תן פחדך'.

*

פירוש המלה 'ובכן', הוא 'ואז', כדבר האמור. חושבני כי מי שאינו יודע זאת, איננו מבין את דברי מהרי"ץ בברכת ישתבח שםך וכו', שאחרי נשמת כל חי [ח"א דף קל"ב ע"ב], שאומרים בשבת וביום טוב. מהרי"ץ כותב כך, בכל ספרינו ובספרי הרמב"ם לא גרסין ובכן.

תשמעו את דברי מהרי"ץ שם, כי מה נתחדש לנו עתה, שיאמר ובכן. והלא השבח מתחיל מנשמת, עד סופו.

מהרי"ץ כתב כאן בקצרה. חושבני כי צריך להסביר זאת, כיון [שישנם ש] אינם מבינים. אצל מהרי"ץ הדבר היה פשוט, הוא לא היה צריך להסביר את כוונתו. 'ובכן ישתבח' היינו, ואז ישתבח. אבל מה קרה פה, שאומרים 'ואז' הרי ישנם כבר את כל השבחים שבנוסח נשמת כל חי, ואתה כעת רק ממשיך. אין כאן משהו חדש. לכן

העוף. אבל בזמן הבאר היטב היה האויר זך, ואם הוא פסק שזה טרף, אינני יכול לחלוק עליו. הראיות שלנו, אינן בנות אותנו משקל.

בקיצור, כפי שאמרתי לכם, אנחנו איננו יכולים לערב את השיקולים שלנו, כי אחרת לא נגמור. אלו דברים שהם ידעו, ועכ"ז החליטו לשנות, ומהרי"ץ הסכים עם זה, א"כ אנחנו סומכים עליהם. כדי שאנחנו נשנה ממה שמהרי"ץ הכריע, צריך להיות 'פצצה', הוכחה שאין לנטות ממנה. במלים אחרות, שאם מהרי"ץ היה יודע מכך, הוא בודאי היה מסכים לזה ומתקן. דבר שהוא לא ידע, ואם היה יודע היה מסכים. וגם זה רק למי שהוא ברה"כ, ואחרי עיון רב, חיפוש גדול, שהות ושיקול דעת נכון. אבל דבר שהוא ידע, והחליט לשנות, מה כוחנו?

*

בברכת אתה קדוש ושםך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה, כפי שאמרנו לעיל, הרמב"ם והקדמונים גרסו כאן מיד, ובכך תן פחדך וכו'. ואנחנו מוסיפים לפני כן, ובכן יתקדש שםך ה' אלהינו על ישראל עמך וכו', ואח"כ ובכן תן פחדך וכו'. 'ובכן', 'ובכן'.

למעשה, זהו נוסח הספרדים, אבל לא במדויק. הספרדים מוסיפים פה עוד כמה מלים, ואת זאת חכמי תימן לא קיבלו. 'לדור ודור המליכו לאל, כי הוא לבדו מרום וקדוש'. את זאת לא הכניסו, כיון שזה לא מוכרח, וגם אין ראיה מהזוה"ק לגבי המלים הללו. לכן בשביל קישור המלים, היה חשוב להוסיף ובכן יתקדש וכו'.

או מבחינת ובכן ובכן ובכן, שיהיו שלוש. או מבחינת – אפי' עפ"י הפשט – שזה מתקשר עם הברכה.

מהרי"ץ עמד על כך [בדף נ"ט ע"ב] וכתב בזה"ל, בסידורי הדפוס גרסי לדור ודור וכו'. ורד"א פירש הסמיכות ובכן יתקדש, לדלעיל לדור ודור. ואנן דל"ג לדור ודור, יש לפרש דסמך זה למ"ש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. מהו הקשר שבין ובכן יתקדש, אל העניין הזה? וכי העיקר שזה 'קדושה'? אתה קדוש ושםך קדוש וקדושים וכו', ובכן יתקדש שםך? מה שזהו עניין של קדושה, הדבר אינו מספיק.

זה מיותר. וע"ע מ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פ' נצבים ע"פ ויאמר י"י וגו' הן קרבו וגו' ד"ה כיוצא. אבל בנ"ד, כן ישנו משהו חדש. 'ובכן יתקדש שמך', מתי שיהיה הזמן של 'הנשאר בציון והנותר בירושלם', ואז ובכן תן פחדך, ואז תתן כבוד לעמך. 'ואז', דהיינו זה יהיה משהו אשר יתחדש באותו הזמן.

למעשה, נראה שאפשר לחזק זאת יותר. הרד"ק לגבי הפסוק דלעיל, והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם וגו', מבאר מה הדבר קשור אל ציון וירושלם. וזה לשונו, זכר ציון וירושלם, כי היא ראש מלכות ישראל, או לפי ששם תהיה מלחמת גוג ומגוג. מלחמת גוג ומגוג, תהיה בירושלם. א"כ – לפי הפירוש השני – הפסוק הזה מדבר, על מלחמת גוג ומגוג. ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר וגו' [זכריה י"ד, ב']. מה הפירוש, 'כל הגוים?' גו"ג ומגו"ג, בגימטריא שבעים. כל אומות העולם, יתאספו למלחמה על ירושלם. ומי שישאר אז בעם ישראל, אלו רק הצדיקים. אלו הקדושים. ומה נאמר על אז? והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים [יחזקאל ל"ח, כ"ג]. א"כ כעת הדבר מצויין, ובכן יתקדש שמך. 'והתקדשתי' – 'ובכן יתקדש שמך'. ולגבי פסקת ובכן תן פחדך, מהו הקשר כעת אל הפחד? למה הפחד יהיה רק אחרי מלחמת גוג ומגוג? אולי הדבר מובן מאליו, כי שם השם יתגדל ויתקדש אז בעולם. אולם היכן ישנו לכך מקור בפסוקים?

התשובה היא, כי זהו מה שאנחנו אומרים בפסוק בהפטרת שבת וראש חודש, ההפטרה שנקרא בשבת הבאה, ושמתי בהם אות, ושלחתי מהם פליטים אל הגוים, תרשיש פול ולוד וגו' [ישעיהו ס"ו, י"ט]. מה הפירוש, ושמתי בהם אות? איזה אות? גם שם המדובר, לגבי מלחמת גוג ומגוג, ונאמר ושמתי בהם אות'.

הרד"ק מבאר מהו האות, וכותב בזה"ל, זהו שאמר בנבואת זכריה [זכריה י"ד, י"ב] ועיניו תמקנה בחריהן. והוא האות שישם האל. ואלה שילכו בגוים, יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג. וכן ושלחתי מהם פליטים אל הגוים, הוא שנאמר שם, והיה כל

הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו'.

נס גדול יהיה, במלחמת גוג ומגוג. זהו מה שקראנו בהפטרת יום ראשון דסוכות, וזאת תהיה המגפה אשר יגף י"י את כל העמים אשר צבאו על ירושלם, המק בשרו והוא עמד על רגליו, ועיניו תמקנה בחריהן, ולשונו תמק בפיהם [זכריה י"ד, י"ב]. והתרגום הוא, ולישנהו יתמסי בפומהו. העיניים שלהם יימסו. וכל האנשים האלה יפוצו בכל העולם, וכולם יראו במו עיניהם אנשים עם חורים בעיניים, ושהלשון שלהם נמסה. זהו האות. הדבר יהיה פלא גדול, ומפחיד.

א"כ זהו ובכן תן פחדך וכו', ואימתך על כל מה שבראת. ואז ויעשו כולם אגודה אחת וכו'.

*

בספר שתילי זיתים [בסימן תקפ"ב], לכמהר"ר דוד משרקי זצ"ל, הביא ג"כ את הנוסח כמו מהרי"ן, בזה"ל, וזה נוסחו, זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים וכו' למענך אלהים חיים אל חי, מלך וכו'. רואים מזה כי בזמנו, גם בנוסח שאמי גרסו כך. ולכן מהרי"ן כאן לא היה צריך להשיב להם, כי העניין הזה לא היה אז נושא לויכוח. השאמי שינו את הנוסח, רק אחרי השת"ז. הם לא גורסים כך, אלא כמו סידורי הספרדים. מסתברא כיון שהם התפללו מתוך הסידורים המודפסים, ממילא נשתנה הנוסח.

אותו הדבר לגבי ברכות ההפטרה. השת"ז בסימן רפ"ד [סס"ק א'] כותב 'את צמח', כמו הבלדי. וז"ל, מנהיגנו לומר בשלישית, נוסח את צמח דוד וכו' יעו"ש. והם גורסים כיום 'שמחנו', כמו הספרדים והאשכנזים.

אח"כ השת"ז כותב דבר חידוש, בעניין מי כמוך וכו', בברכת מחיה המתים. דיברתי על כך כבר בס"ד בשיעור ליל הושע"ר.

השת"ז כתב בזה"ל, וזה נוסחו, ומי כמוך וכו'. כתב על כך בזית רענן [דף ל"א], מה שכתב רבינו המחבר ז'מי כמוך בתוספת וא"ו [וכ"ה בכל ספרי שת"ז שראיתי, דפוסים וכת"י] לא ידעתי טעמו, שהרי בטור הגירסא מי כמוך, בלא וא"ו. וכ"ה בלבוש. וכ"ה בכל סידורינו בלדי ושאמי. וכ"כ בהדיא מהרי"ן בע"ח שם.

הוא כתב שם בזה"ל, שריד ומי כמוך – בנוסח תימן הקדום "ומי כמוך", בניגוד לרמב"ם הגורס "מי כמוך". מקורות לקביעת נוסח הרמב"ם – ספר החתום, רוב כתבי יד תימן (ששה מתוך עשרה), כל שאר המקורות מאירופה. מקורות תימניים לנוסח הקדום – תכלאל העתיק העותק הראשון משנת ה'רס"ח, תכלאל הקדום, תכלאל ואדעי משנת ה'רע"ז, העתק ה'רל"ג, תכלאל ישן א', תכלאל ישן ב', רד"צ הערה ש"ה כתב שכ"ה בכל התכלאלים הישנים שראה ובהרבה מהמאוחרים. וכן בארבעה כת"י תימניים שלרמב"ם.

נוסחאות תפילה הגורסים "ומי" כנוסח הרמב"ם – מי גורס בלי וא"ו "ומי כמוך"? – כל הנוסחאות, דהיינו רע"ג רס"ג רשב"ן אשכנזי ספרד פרובנס איטליה רומניא צפ"א פרס אר"צ דמשק מצרים הקדמון ומצרים הארוך.

נוסחאות תפילה הגורסים "ומי" כנוסח תימן הקדום – נוסח "ומי כמוכה" הוא ייחודי לתימן הקדום, ולא נמצא כן בשום נוסח. ואפילו במאות הסידורים שבגניזה הקהירית, לא נמצא כן אלא בקטע אחד בלבד – קטע רצ"ט וכו'. ואולי עוד אחד. הנוסחא הזאת, היא נדירה מאד.

מפליא שלבעל שת"ז דוקא, נשאר הנוסח הזה. בכל אופן, התירוץ שכתוב כאן בזית רענן, שזהו וא"ו החיבור וכו', אלו דברים אשר אי אפשר לכתוב אותם. הדבר אינו נכון. אלו דברים שאינם ניתנים להיאמר, וכל שכן לכתבם.

ומה שהוא טוען, כי לא שמענו במקומותינו, אנחנו כן שמענו. ומסתברא א"כ כי ישנם עוד כאלה שאמרו כך.

*

בכל אופן, מה שמהרי"ץ מיישב בנוסח זקדושים בכל יום יהללך סלה, זהו לגבי הנוסח שליחיד, אבל מה הוא יגיד לגבי נקדישך ונעריצך וכו', שם הוא לא אומר זקדושים בכל יום יהללך סלה. דהיינו, מהרי"ץ מיישב את הקשר שבין יתקדש לבין זקדושים, אבל הרי זהו דוקא היחיד אשר אומר אתה קדוש וכו', אולם הש"צ אשר אומר קדושה, נקדישך וכו', הוא מסיים כי אל מלך גדול וקדוש אתה, וממשיך לפי מנהגינו ובכך יתקדש.

ואולי ט"ס נפלה בדברי רבינו המחבר, וצ"ל מי כמוך.

ויותר נכון לומר, שהוא רק וא"ו החיבור, ואינו חלק מן הנוסח.

שמעתם? זה לא שגורסים בתפילה, ומי כמוך, אלא זאת רק וא"ו החיבור. האם אתם מסכימים איתו? השת"ז כותב, "זוה נוסחו. ומי כמוך וכו". איפה ומהו וא"ו החיבור?

ובהמשך הוא כותב, ואף שיש לדחות, דהתינח מרן שכתב בס"ה "ומי" כמוך, שפיר איכא למימר שאין הוא חלק מן הנוסח, אלא זהו וא"ו החיבור לתיבת זכרנו שהזכיר לפני זה. אבל רבינו דנקט, וזה נוסחו "ומי" כמוך, היאך יתכן לומר שהוא רק וא"ו החיבור. כאן מובן שזהו וא"ו החיבור. אבל השת"ז כותב, "זוה נוסחו. ומי כמוך". איך אפשר לומר, שזאת וא"ו החיבור?

מ"מ כיון שלא שמענו במקומותינו מי שגורס כך, מסתברא טפי לומר כן. ותדע שמהרי"ץ בע"ח שם ע"ב הביא כמה חילופי גירסאות בתפילה, ובכולם הביא את שתי הגירסאות, לבד מגירסא זו שכתב וז"ל, ה"ג בלא וא"ו, וכ"ג הרד"א, עכ"ל. ברצוני לומר לכם חידוש. זכורני היטב כי בימי חרפי, היה לנו ש"צ אחד בבית הכנסת, קראו לו יחיא חנש, זכריה (בה"ר חיים) נחשון, גיסו של הרה"ג שלמה קרואני זצ"ל, שהיה אומר בקביעות "ומי כמוך". אעפ"י שהיה מתפלל בנוסח בלדי, כמו כולם באותה ביהכ"נ, שהיו רובם – וגם הוא – מתושבי עירנו רצאבה בתימן.

הערה מהקהל: אולי בגלל שיש פעמיים "מי כמוך". תגובת מרן שליט"א: נכון. בשביל זה. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך, "ומי כמוך אב הרחמן. זהו בודאי הטעם שלהם.

אבל לאותו ש"צ, היו עוד גירסאות אחרות שונות. למשל הוא היה אומר בקדושה, כבודו מלא עולם, כפי שאנחנו תיקננו לבסוף. הדבר זכור לי מאז. בנדון דידן, התברר כי ישנה נוסחא תימנית עתיקה כזאת, שאין אותה כיום בכל העולם.

ידידנו הרה"ג אהרן גבאי הי"ו בקובץ דברי חפץ [חלק י"ט דף קפ"ו] הביא שרידים של נוסחאות תימן הישנות, שהם כנראה עוד מלפני הרמב"ם. כי אין אותן ברמב"ם, וגם לא בעדות האחרות.

אין כאן את החיבור שלח זקדושים, עם זבכנ יתקדש'.

הערה מהקהל: אבל אומרים לדור ודור וכו'. תגובת מרן שליט"א: יפה. אכן שמה לא צריכים להגיע לכך. נכון. שם הדבר פשוט, כי במלים לדור ודור נגיד גדלך וכו', תשכון תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך וכו', ועינינו תראינה במלכות עוזך וכו', מדברים הרי על הימים האלה, ימות המשיח, הזכרנו את ביאת הגואל, ע"כ שם אדרבה, את זאת מהרי"ץ לא היה צריך לתרץ, כי שם זה פשוט ומובן מאליו, שהדבר בודאי מתחבר. רק כאן לגבי זקדושים, הוא היה צריך להסביר כי הדבר חוזר על עם ישראל, ולא על המלאכים.

המשך בדברי בעל לשם שבו ואחלמה, ומ"ש בהיפך הגרי"ח בספרו גדולת חיים, ותגובה למכתב לגבי ההבדל שבין חכמי קשטיליא לבין רבא שהוריד גשמים בימי תמוז, ובעניין האמונה בסיפורי צדיקים.

דיברנו בס"ד [בשיעורים האחרונים], לגבי דברי הלשם שבו ואחלמה, כי לפי דבריו בדורות האחרונים ישנם יותר נסים, מאשר בדורות הקודמים. ומצד שני, הגרי"ח בספרו גדולת חיים, כתב לכאורה בהיפך. הבאנו כבר [בשיעור מוצש"ק האזינו התשפ"ה] את החלק הראשון של דבריו, וכעת אני משלים את החלק השני. הגרי"ח עומד על השאלה, מה שתמצא באחרית הימים, בדורות האחרונים רבו המתפקדים בתורת ה', ואינם מאמינים בנסים הקדמונים הכתובים בתורה ובדברי חז"ל, ונוטים אחרי פילסופיא הטבעית.

הדבר מובא בספר נדיר של הגרי"ח, בשם גדולת חיים, בדרשת שבת הגדול שנת תרנ"ה [דף רכ"ו]. הגרי"ח אומר על כך, שתי סיבות.

בדורות הראשונים של נביאים ובעלי רוח הקודש היו הנסים והנפלאות אשר היפך הטבע, נמצאים תמיד לעיני הכל, ולכן יאמינו בכל אשר דיברה תורה ודיברו חז"ל ביציאת מצרים ובמדבר, וביאתם לארץ. כי הרואה דבר נס"י בעיניו, למה לא יאמין בסיפורי נסים אחרים?

וגם בדורות התנאים והאמוראים ועוד דורות שאחריהם, הגם כי נתמעטו הנסים והנפלאות, עם כל זה לא יבצר מהיות גדולים בישראל בכל דור

ודור, אשר על ידם היו יהיה נס פלאי לפרקים. והמון העם, המה ראו כן תמהו ממראה עיניהם, ולמה לא יאמינו בקדמונים.

הם מאמינים ממילא גם בדברים שהם עצמם לא ראו, כגון יציאת מצרים, כיון שהם ראו נסים אחרים. א"כ למה שלא יאמינו?

ואפילו בדורות האחרונים, אשר היו בחמש מאות שנים הראשונים של אלף הששי, לא היה אלמן ישראל מגדולי הדור בעלי אות ומופת. ופוק חזי, כמה נפלאות מן רבינו האר"י ז"ל, ועוד אחריו גם כן.

אך עתה בעונותינו הרבים, בזה החמש מאות שנים האחרונים של אלף הששי, אין אות ומופת נעשה בעולם, ונתרחקו הבני אדם מן הנהגה הנסית לגמרי, ולכן רבו המתפרצים הפוקרים באמונה ומכחישים כל דבר היוצא מן הטבע, וגם הם נעזבים מאמונת תורה שבכתב ותורה שבעל-פה.

ואמרנו אז בס"ד, כי לכאורה הדבר בדיוק ההיפך מדברי הלשם, אבל הסברנו כי בעצם שני הדברים הולכים אל מקום אחד. כי הנסים שישנם בדורות האחרונים, אלו דברים שלא ראו ציבור גדול בעיניהם. זה לא כמו הנסים שהיו בדורות ההם, שכולם ראו אותם. כאן המדובר בנסים אשר נעשו לאנשים מסויימים, הדבר לא היה לעיני כולם, וממילא מי שלא היה שם, הוא מסוגל להכחיש זאת.

זאת הסיבה הראשונה.

*

כעת תשמעו, את הסיבה השנייה שהוא אומר. סיבה חדשה. וזהו דבר מעניין.

מובא שם [בעמ' רכ"ח] כך, אחר שהגיד סיבה האחת, חזר ורמז עוד סיבה שנית לזאת העזובה, ואמר 'ועוד בה עשיריה' – רוצה לומר ועוד בה לזאת העזובה סיבה אחרת שבאה לה מן 'העשיריה', זו אומת אדום שנקראת 'עשיריה'. כי עליה נתנבא דניאל [דניאל ז', ז'], זקניין עשר לה, שהיא בעלת עשרה קרניים, ועליה רמז הכתוב כאן בתיבת 'עשיריה'. וכמו שכתב רבינו מה"ר משה אלשיך ז"ל, דאמרו 'בה עשיריה' הוא על אדום, כי היא קרניין עשר לה.

זהו דבר מעניין שהגרי"ח כותב. אלה הפוקרים, אשר פרצו גדר, הם אכן נהיו רשעים וכו'. אבל מצד שני, יצא שבח טוב לשארית ישראל המאמינים.

ועתה אנחנו דורות האחרונים, נעשה חשבון והערכה בינותינו, כי הנה אף-על-פי שנמצא עתה פורקי עול ואינם מאמינים, עס-כל-זה יש רבים בעלי אמונה שאין להם שום ספק בכל הנסים והאותות והמופתים אשר עשה ה' יתברך ביציאת מצרים, וגם בכל דור ודור, בכל הכתוב בתורה ובדברי חז"ל.

הוא אומר, אמנם כעת איננו רואים בעינינו נסים ונפלאות, רובם ככולם אינם רואים, ובכל זאת מאמינים. אם כן, יש לנו מעלה גדולה. הדורות הראשונים אשר האמינו, זאת לא כ"כ חכמה, כיון שהם ראו נסים ונפלאות, א"כ הוא מאמין גם בדברים שהוא לא ראה. אם הוא רואה נס כזה, אזי הוא מאמין לנס אחר. אבל אנחנו איננו רואים שום נסים, ובכל זאת אנחנו מאמינים.

ואלה האנשים המאמינים עתה בכל זה, הנה הם רחוקים ממראה הנסים בחוש הראות, ועס-כל-זה מאמינים בנסים באמונה שלימה בלתי שום הרהור וספק כלל.

נמצא, זו האמונה חזקה היא אצלנו יותר מן הראשונים, כי אינו דומה מי שרואה איזה נסים בעיניו ומודה בנסים אחרים שנעשו, למי שאינו רואה בעיניו כלום ואפילו הכי מודה. וכו'.

ולכן בא חבקוק הנביא ע"ה והעמידן על אחת, שהיא האמונה, שאמר [חבקוק ב', ד'] וצדיק באמונתו יחיה [מכות דף כ"ד ע"א]. כי ראה שבדור אחרון, כל המצוות יהיו חלשים, מאותם המצוות שעשו בדורות הראשונים, ורק באמונה יש לדורות האחרונים תפארת על הדורות הראשונים, והיא גדולה אצלם, להיותם רחוקים ממראה הנסים, ועס-כל-זה מאמינים.

אלו שתי הסיבות, שהגרי"ח כותב.

אינני יודע האם מותר לנו להגיד, אבל בכל אופן שהדבר יהיה לכל-הפחות בתורת הערה, כי יכול להיות שישנן סיבות אחרות לקלקול. כגון כל עניין ההשכלה, הפוקרים הנצרים, לאט לאט היהודים הושפעו מן הגויים. הרי הנצרים בעבר, שמרו יותר

ואמר, זו אדום היתה סיבה להתפקרות הנפש העזובה ההיא. והוא, כי אומת אדום היא – אלו הנצרים, תושבי ארצות אירופה, צאצאי עשו הוא אדום – כל מגמתה מתחילתה הוא רק להחטיא את ישראל, כי השר שלו הוא פלוני. דהיינו, עמלק, השטן, ס"מ. וזה עיסקו תמיד.

אך מקודם, היתה הקליפה עוסקת להעביר את ישראל על הדת, על-ידי גזירות קשות ויסורין רעים שהיו גוזרין על ישראל, כדי שימירו ויעברו על דת, והיו מואסים בהם ומחרפים אותם כדי שיקוצו ויעזבו דת שלהם. אמנם באחרית הימים ראתה הקליפה והסטרא אחרא, שלא הועילה בדרך זו שהיתה מהלכת בו, כי רבים מבני ישראל הם נהרגים תמיד על קידוש השם – מכריחים יהודים לעבור על הדת, והם מוסרים את נפשם. הוא רואה, שהדבר לא עזר להסית ולהסיט את עם ישראל מן האמונה – ונתמלאה גן עדן מצדיקים הללו, שמסרו עצמם בשביל קיום דת התורה, ואם כן הקליפה הפסידה בזה הדרך.

ולכן תפסה לה דרך אחרת – כעת ישנה שיטה אחרת – להסית את עם ישראל להעבירם על דת, על-ידי החירות והתקרבות שעשו להם. הגויים התחברו עם היהודים, וככה הם קלקלו אותם.

כדי שיהיו מעורבים עמהם יחד, במאכל ומשתה וישיבה וטיול וכיוצא, ועל-ידי-כן מתפתים לעשות כמעשיהם, וכמו שכתוב [תהלים ק"ו, ל"ה] ויתערבו בגוים, וילמדו מעשיהם. כי הקליפה ראתה, שבדרך זה תוכל לצוד אנשים הרבה מישראל, וכך היה. בעוה"ר הדבר הצליח, מעשה שטן. שעלתה בידה להרבות פושעי ישראל בעולם.

ואותם הפוקרים בעול תורה ומצוות, רבים המה בכל מקום אשר מצא שם חירות והתקרבות לישראל מן האומה ביותר. היכן שהתחברו יותר היהודים אל הגויים, ממילא הלכו בדרכי אומות העולם, וממילא התקלקלו וירדו מן האמונה.

והנה, מן הסיבות האלה הנעשים ומתהווים בדורות האחרונים, יצא וגבר שבח טוב ויקר לשארית ישראל המאמינים, מה שלא נמצא בזאת אצל דורות הראשונים.

מהן נתעברו מהנזירים שלהן, והיה להם לחרפה ובוז. ולא הועילו כל השמירות והגדרים, הכל ישא רוח. ומה'דמות יערוך לעם ישראל הקדוש והטהור וכו' ע"כ. ועיין עוד בדברינו לעיל הפטרת ויקרא על פסוק תהילתי יספרו ד"ה כמו-כן. ולגבי הישמעאלים, עיין בדברינו לעיל פרשת נח על פסוק ותשחת הארץ לפני האלהים ד"ה והיה.

*

בכל אופן, ישנו דבר הדומה להסברו של הגרי"ח דלעיל, שכותב הרמח"ל בספרו דעת תבונות. לראשונה ראיתי את הדבר מובא בספר קול משבריק, להרה"ג יעקב ישראל לוגאסי שליט"א [בדף 142] בזה"ל, דעי נפשי היקרה, שכתב הרמח"ל הקדוש [דעת תבונות, קפ"ג], שבסוף הימים, יעצים הקב"ה את הנהגת 'צדיק ורע לו, רשע וטוב לו'.

באחרית הימים, יהיה אפשר לראות יותר אנשים רשעים שהם מצליחים, וצדיקים שהם סובלים. יותר ממה שהיה בכל הדורות. למה?

וזאת על מנת להעצים את שכרם של תמימים בו, ולא מהרהרים אחריו.

הדבר מקביל למה שאומר הגרי"ח, בעניין חיזוק האמונה. כי רואים אנחנו את זה, ובכל זאת לא מתפעלים.

חיפשתי את מקור דברי הרמח"ל, ומצאתי כי בספרו דעת תבונות [שם] שכותב בזה"ל, זה הנסיון, לראות האם בני אדם יעמדו באמונה שלהם. ולא תזוז מלבבם הידיעה הברורה שודאי שה' אל אמונה ואין עול, ואף שאין לנו הבנה בדרכיו. ועל זה נאמר בחבקוק [ב', ד'] וצדיק באמונתו יחיה. וכמו שכבר ביארנו למעלה. [שהנסיון שהצדיק עומד בו הוא באמונה].

[התועלת שיש במציאות הרע] והנה הנסיון הזה הוא ריוח גדול מאוד, [והוא מגיע] מהעלם וההסתר של השלימות העליון. ומזה שהניח לרע אפשרות להחשיך את פני העולם, ויהיה [לבני אדם] נסיון גדול כזה. [גם יש ריווח]. והריווח הוא שתצא ותחשוב כמה הצדיקים שיעמדו בנסיון הקשה הזה, יהיו חביבים לפני ה'. וכמה גדול יהיה השכר שניתן להם לעתיד לבוא, תמורת עבודתם.

על הדת שלהם. עד שלאט לאט הם ראו כי הכומרים סתם 'עובדים עליהם', ושהם רשעים בסתר, ורק כלפי חוץ הם מראים את עצמם כביכול הם קדושים, אינם מתחתנים וכו', ולבסוף נתגלה כי הם שקרנים וכזבנים, ממילא שאר העם התפרקו וירדו מן האמונה בכלל. הכומרים אינם קובעים כלום, הם אפס וריק, שמו אותם 'בכלוב' והם אינם מתייחסים אליהם, ונהיה בעולם כל עניין ההשכלה והרפורמות וכו'. ומכיון שהיהודים התקרבו אליהם, ממילא הדבר גרם להם קלקול. זאת ג"כ סיבה.

כבר הערנו בס"ד על עיקר דבר זה בנפלאות מתורתך פ' בלק דף קל"ג, וכדי שיובנו דברינו דלעיל, כדאי לצרפם לכאן.

כפי מה שהבנתי מתוך מה שמצאתי כתוב, זהו אחד מהגורמים העיקריים לירידה החמורה בתחום הצניעות כיום בעולם. דהיינו כיון שהם הטיפו כלפי חוץ לפרישות יתירה, ומאידך עשו במחשך מעשיהם הרעים, ונתגלתה לציבורם צביעותם ותרמיתם, על כן קמו ובעטו בדת-השקר שלהם ומרדו והמרידו בפרהסיא, מתוך מסקנתם שאין אפשרות לבני-אדם להתגבר על יצרם. זאת תוצאת דיני-ההבל שבדו מליבם. וכבר כתוב בספר הנצחון ישן, שנתחבר לפני כשבע מאות שנה בארץ גרמניה או צרפת, בדף נ"ז אות נ', שכומריהם שטופי-זימה בסתר. ובדף ס"ג אות ס"ג שהכומרים והכומריות (נזירות) מתחממים מרוב תאוותם לזנות ואינם יכולים, וזוהי שריפה. ושם דף קע"ח אות רנ"ז, מייעץ למעיין לשאול אותם, אם הגלח (כומר) במקום כהן, מדוע אינו נושא אשה ומוליד בנים כאשר עשה אהרן בן עמרם הכהן הגדול [וכמו שנאמר (שמות ו', כ"ג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב וגו']. ואתם מבטלים פריה ורביה, ועוסקים בזנות ויין. ועיין עוד שם בדף קצ"א אות רע"ד, דברים מרעידים על עוצם רשעותם בניאוף. ובסדר הדורות דף צ"א ע"ב הביא מעשה באשה חכמה מהם שלבשה מלבושי איש ונבחרה להיות אפיפיור, והיתה הרה מאחד מיועציה ואחווה חבלי לידה שלא בזמנה באמצע הדרך יעו"ש. וגם על זמנינו, נזכר בשו"ת שמש ומגן חלק ב' אבן-העזר סימן י"ז ד"ה והנה, הנזירות של-יש"ו, כמה

ביקש מחכמי קשטיליא בשעה שהיו צריכים לגשמים. תפא"ר (תמיד ג, ט). וע' בספר בית אלוהים שער התפלה פ"א בעניין בקשת דבר שלא לצורך.

וראה מחלוקת אחרונים בזה באו"ח קי"ז בט"ז ס"ק ב'.

אף כי היה במצב שרצו לצערו, ייתכן שהיה לו להיפטר מהסאבור מלכא באופן אחר, שמא בתפילה סתמית שהקב"ה יצילו. מנחם משיב נפש.

ג' רבא הפציר ו"התעקש" בשנותו את תפילתו גם לאחר שלא התקבל, משא"כ חכמי קשטיליא. וכלל זה נכון בפרט כלפי רבא שבדרך כלל נענה מיד. רבי צדוק הכהן מלובלין לקוטי מאמרים טז – סב. ואי"ז דומה למקום חולי או עקרות, שהתפילה היא לבקשת חזרה לסדר העולם, ספר פוקד עקרים (אות א' לר' צדוק). יש לעיין אם כלל זה תקף גם כלפי מחלות ידעות היום, שלא ידוע רפואה למכתם. עי' בספר רבי יעקב (קמנצקי עמ' 452) לגבי נוסח התפילה לרפואה מהמחלה הנוראה רח"ל.

ד' רבא הטיח דברים כלפי מעלה, משא"כ חכמי קשטיליא.

עי' ילקוט שמעוני (תהלים תשמו), וצ"ע. וע"ע תענית דף כה. לוי גזר תעניתא, וירושלמי תענית (ג, ח) לוי בן סיסי. וראה בספר צרור המור (פ' בחוקתי כ', ד') עם הגהות רב בצלאל ויכלדר שהביא (אות מ"ז) ז"ל: ובליקוטים מדברי ר' יוסף סמברי (הוצאת ר' א' ברלינר עמוד 50–49) כתב מעשה שהיה בימי מהר"י אבוהב ז"ל שהיה עצירת גשמים וחלו פניו שיתפללו על הגשם וכו' ואמר איני זו מכאן עד שתרחם על בניך, והשמים נתקדדו בעבים ומיד נענו ע"י, אמנם לא ירד מן התיבה אלא בעין אחת, ונפטר בפורטוגל שנת רנ"ג. עכ"ל.

אפשר שהיה כאן חיסרון בצורת ההנהגה של עיני העדה, ולפיכך נפגע באחת מעיניו, חיב"א.

וראה זה פלא! אחרי פתבי כ"ז, ראיתי בקובץ דברי חפץ (ח"ד עמ' קצא ד"ה לימים) שמו"ר ציין לכל המקורות הנ"ל, והוסיף מעשה ממש דומה שאירע לגאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זצ"ל.

*

קיבלתי שני מכתבים חשובים מאד, מלאים זיו ומפיקים נוגה, מקורות וצינונים בהיקף נרחב ומפליא, מאת ידידנו הרה"ג חיים לוי הי"ו מניו יורק. הדברים ארוכים, אי אפשר להביא אותם כאן בפניכם, בעז"ה העורך ידפיס את הכל, אבל כעת אגיד לכם רק 'ראשי פרקים'.

זה קשור לאשר אמרנו בס"ד, כי ישנם עשרה חילוקים, בין העניין של רבא לבין חכמי קשטיליא. הוא כותב בזה"ל, לק"י ערש"ק פרשת כי תבוא ה'תשפ"ד בשל"ה.

לכבוד מו"ר מרן הרה"ג יצחק רצאבי שליט"א. זה עתה ראיתי את מכתבו הנלהב והנלבב של הרב פרץ מנחם גארפער הי"ו. אכתוב בס"ד כמה חילוקים אשר נראים לענ"ד בין מעשה דרבא למעשה דחכמי קשטיליא.

הוא כתב זאת, עוד לפני שהוא שמע את כל מה שאמרנו, רק חלק, ולכן הוא כותב זאת בסגנון אחר.

א' רבא ביקש עבור עצמו ובשרו, הם ביקשו עבור ציבור.

הרי העניין של חכמי קשטיליא היה, לא בכדי להציל, כפי שהיה לגבי רבא, שסאבור רצה לצער אותו, אלא עבור הרבים. כנראה היה חשש שהמלך יעניש את כל ציבור 'המגורשים' – אלה שבאו מגירוש ספרד לארץ מרוקו – יכעס עליהם. ובעצם ישנו הבדל נוסף, כי רבא עשה זאת לכאורה רק בשביל איפרא הורמיו, כדי למלא את רצונה. היא זאת שהציעה שיוריד גשם, בכדי להפחיד את סאבור. היו כאן שיקולים אחרים. ויש לפלפל בזה, וכבר הרחבנו בס"ד בעבר.

ע"פ מש"כ הבכור שור (הובא בשע"ת סי' קפז ס"ק ג') לענין בקשת הרחמן הוא יעשה לנו נסים. וראה בספר חזו"ע חנוכה (עמ' קצז) שהביא ראיה ליסוד זה מתפילת על הנסים נוסח בלדי: כשם שעשית עמהם נסים וגבורות, כך עשה עמנו וכו'. וכ"כ בירת מגדל עוז (לרבי יעקב עמדין בבית מדות עליה י"ט מהדו"ח עמ' שמו) ועוד.

ב' שבור מלכא ביקש מרבא להתפלל לגשמים רק כדי להעמידו בכור המבחן, וא"כ הוי בקשת שינוי הטבע שלא לצורך, משא"כ מלך מרוקו

זהו המעשה המפורסם, שכתב בספר קורא הדורות, שמהר"ץ הטיח דברים כלפי מעלה, ונסתמא בעין אחת.

ה' דורו או מקומו של רבא לא היו ראויים לעשיית נסים שלא כטבע, אלא בעת רצון בלבד כפי שמוכח שם, ולפיכך עשיית הנס הוי טרחה כלפי שמיא. משא"כ חכמי קשטיליא ידעו שהיו ראויים לכך, כפי שאמרו: "אמרו לו, אדוננו המלך, תחזיר לנו כתב ידינו, שאנו יודעים שבימינו אנו יכולים לעשות כל מה שאנו רוצים מהשם יתברך, אבל בנינו אין אנו יודעים אם יהיו טובים עם השם יתברך כמונו, או לא. ולכן, תחזיר לנו כתיבת ידינו".

חכמי קשטיליא לא רצו שישאר 'כתב ההתחייבות' אצל המלך, כיון ש'אין אנו יודעים אם בנינו יהיו טובים עם השם יתברך כמונו'. דהיינו, אולי שהם לא יהיו צדיקים, כמו הדרגא שלנו. אני מניח, כי חכמי קשטיליא השתמשו בשמות קדושים, ואולי בניהם לא ידעו להשתמש בכך, או שלא יהיו ראויים להשתמש בזה, הרי 'זדאשתמש בתגא ח'לף', או שהם יפחדו להשתמש בזה.

ו' הנהגתו (שיטתו) של רבא בדרך כלל הייתה בגדרי הטבע, וע"כ כלפיו זה נחשב לטירחה כלפי שמיא, משא"כ חכמי קשטיליא – כפי שנראה ממעשה הנ"ל. סוד ישרים (ליינר, פסח עמ' פז) וכ"כ בספר קדושת לוי (בשלח עה"פ ויאמר משה יא, ד'). מאמרי פחד יצחק (הוטנר, פסח מאמר יב אות ב) וראה ברכות לה: במטותא מינייכו וכו'. וכן יש להבין הרבה מעשיות מבעלי המופתים שבדורות האחרונים.

ז' בראשונה "התפלל" רבא לירידת גשמים, ולאחר שלא נענה איתא בגמ', אמר לפניו רבש"ע אלד'ים וכו'. כאן כבר לא ביקש בדרך תפילה, אלא בגדר גזירת אומר, זה – טירחא כלפי שמיא, משא"כ חכמי קשטיליא. זכות יצחק (סופר ח"א עמ' מח). ע"ע בס' צפנת פענח (ב"ק דף פ: ד"ה והנה) "זה שני גדרים. תפילה, וגדר צדיק מבטל" וכו' עי"ש.

ח' מו"ר יישוב, דדוקא כלפי רבא הוי טרחה, מפני שהיה לו לעשות תשובה. עפ"י כתב בספר תפוחי זהב (גולדוסר עמ' רפה) דיש להבין, מה

הועיל אביו של רבא בעצתו, והרי לא הערוד ממית, אלא החטא ממית, ואם רבא ראוי להיענש, הרבה שלוחים למקום?

הוא שואל, אם היה כאן חטא לרבא, לפי מדרגתו, כיון שאותו אדם נהרג בהלקאה, לא אמדו אותו כפי שצריך כנראה והוא מת, וזאת היתה התביעה על רבא, ולכן הוא נענש, א"כ מה אביו אמר לו, לשנות את מקומו? וכי הערוד ממית? הרי החטא ממית? אם רבא היה ראוי להיענש, הקב"ה יכול להענישו בצורה אחרת. כך הוא שואל. הרי כתוב שמטתו של רבא היתה רשומה בסכינים, שלשדים או מלאכי החבלה. א"כ הוא שואל, מה הדבר יעזור?

אלא כוונתו הייתה להרוויח לרבא שהות שייתן דעתו לעשות תשובה, ובפרט לאחר שראה את מיטתו חתוכה.

הוא רצה שרבא יתעורר, לחזור כעת בתשובה. כך הוא כותב, בשם ספר תפוחי זהב. לא עיינתי שם בפנים, אבל לפוס רהטא לא נראה לי שהדבר הזה היה עונש מן השמים. כי זה אינו בדיוק עונש, אלא כמו חוסר הגנה. דהיינו, אין שמירה על רבא. אם תשמור על עצמך, תינצל.

זהו כפי שאנחנו אומרים, לגבי הסכנות של מגיפה, או כעת שישנה סכנה מן הטילים, וכד'. אם האדם לא ירצה להיכנס למקום מוגן, או שרצונו להישאר בסוכה אפילו במקומות שהם מסוכנים, וח"ו עלולים לפגוע רסיסים ביושבים בסוכה. הוא אומר, אני בסוכה. הסוכה היא 'צלא דמהימנותא'. אני מאמין, שלא יקרה לי שום דבר רע בסוכה. וכי הינך במדרגות כאלה? שלא תהיה שמור? הרי נאמר בפסוק, עָרוֹם רָאָה רָעָה נִסְתָּר, פְּתָאִים עָבְרוּ נֶעְנְשׁוּ [משלי כ"ז, י"ב]. ישנם שני פסוקים כאלה דומים, עם קצת הבדל ביניהם.

דהיינו, זהו כפי שכתב בספר פלא יועץ, והבאנוהו בזמנו לגבי המגפה רח"ל, כי בודאי שאם נגזר על האדם שימות, לא יעזור לו שום דבר. ואם ישנו אדם אשר נגזר עליו שהוא לא ימות, אזי הוא לא ימות. אבל באופן הרגיל, הממוצע, אנחנו איננו יודעים, על כן צריכים לעשות השתדלות.

אם-כן, רבא היה צריך לעשות השתדלות. כי זה לא שגזרו עליו מן השמים להעניש אותו, אלא

ובפרט לאחר הקרבן אנו חיים בהסתר פנים, רצה הקב"ה להודיענו "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים" וגו', על כן השי"ת עושה עמנו אותות ומופתים, שלא תיפול רוחנו.

מצד אחד, אנחנו בהסתר פנים, כמ"ש [דברים ל"א, י"ח] וְאַנְכִי הִסְתַּר וגו'. אזי אם לא יהיו אותו ומופתים, אם צדיקים לא יעשו נסים ונפלאות, ח"ו האמונה תרד מן האנשים. ע"כ ניתנה רשות לעשות דברים, בכדי לחזק את האמונה, כיון שהדורות ירדו.

לענייננו, תשובה זו מבוססת על מש"כ במהלך ג' וד', שאם רבא שולט בטבע (בהיותו אחר בית שני), לא היה לו להתפלל בצורה זו, וכיון שלא נענה, היה לו להתבונן. אבל לחכמי קסטיליא "המגורשים" – שהם בחושך, ודאי שהשי"ת אור להם.

י"א לסיום יש להוסיף, שידוע לכל מעיין, שפעמים רבות גדולי ישראל שילמו ביוקר על מעשי נסים שפעלו, הן ביודעין והן שלא ביודעין, ראה לעיל במספר 4. ועשו כן לאחת משתי סיבות, לאהבת ישראל, או לאהבת המקום. ראה אוצר ישראל (ח"א דף קכב) ובס' טל השמים (הקדמה אות ו') על אודות הגר"ח מצאנז. ועוד כהנה וכהנה. וא"כ אין זה ממעט מגדלותם של חכמי קסטיליא, אלא אדרבה זה מורה שכוונתם היתה לקדש שם שמים בכל מחיר.

דרך אגב, לגבי מש"כ מו"ר בהא דיוצאים לסוכה מפני שגלות מכפרת.

ראה בספר גבורות שלמה (קלוגר, ב"מאמר קצר לסוכות") אחר שהביא עצת אביו של רבא, כ' בזה"ל: וא"כ בימים נוראים, שהטרחנו את בוראנו בתפילות ובקשות יותר מדאי, יש ג"כ לירא מפני המזיקין שלא ישלטו בנו ח"ו לרעה. ע"כ צויה הקב"ה לשנות מקומנו ולצאת מן הבית ולישב בסוכה, והוא טעם נכון בעזה"י. עכ"ל.

ולפי"ז ניחא הערת מו"ר, שאין זה מגדרי גלות, אלא שינוי מקום...

ומכאן אני פונה לכל אלו שמטילים דופי בכל סיפור – כעת תשמעו מוסר השכל – ואומרים: "משל הוא, ולא היו דברים מעולם, או לא כתבו

שבגלל העניין הזה לא תהיה עליו הגנה מן השמים, לא תהיה עליו שמירה.

ט' מה שיישב מו"ר, להיות שרבא היה גדול כ"כ, נהפוך הוא – דווקא עליו הקפידו, משא"כ חכמי קסטיליא. כ"כ בספר אורח נאמן (אורבאך ח"ג אור"ח סי' קי"ז אות ד' עמ' 126). וכ"כ הרשב"א (עין יעקב הכותב חולין פ"א) בזה"ל: מן המחויב להיות אדם נמנע "וכל שכן החסידים" להוציא דברים הטבעיים מגדר הטבע לפלאים מהם, כי אם לצורך גדול, ולמצוה הצריכה לשעתה. עכ"ל. י' לגבי מה שאמר מו"ר: "הדבר העשירי יהיה קודש", שיש ליישב ע"פ מש"כ הלשם שבו ואחלמה, מבית שני ניתן לעשות נסים ונפלאות יותר ממה שהיה קודם וכו'.

אני כחרש לא אשמע, לא זכיתי להבין, כיצד מבאר בזאת החילוק בין רבא וחכמי קסטיליא. מחמת חוסר זמן מו"ר סתם ולא פירש. ומעתה חל עלינו חובת הביאור.

ראשית חכמה נקדים למש"כ בספר דור ישרים (ראדזין עמ' קד) – תשמעו דבר מעניין – שפעם שאל אחד מהמתנגדים – אלו הליטאים, אשר היה להם הרבה ויכוחים עם חסידי הבעש"ט – את הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאיזביצא זצ"ל: האם הוא מאמין במופתים הצדיקים כמו שמסופר בספר שבחי בעל שם טוב. האם הינך מאמין בכך?

והשיב להם, כן. ושוב שאלו, הייתכן שהבעש"ט היה יכול לפעול גדולות כמו אלישע הנביא. איך הדבר יכול להיות? וכי הוא אלישע הנביא?

והשיבם בשאלה, כיצד זוטא דהאמוראים מחיה מתים כאלישע, הייתכן? הרי כתוב [ע"ז דף י:], קטן שבכם – מן האמוראים – יכול להחיות מתים. הכיצד? וכי הוא כמו אלישע?

התשובה לזה שמעתי ממו"ר, אולם היות שהסבר הדבר מבוסס ע"פ דרכי החסידות, אשר לא תבינו ולא תתקבל על דעתכם, לכן לא אשיב לכם. עכ"ד.

כותב על כך ידידנו הר"ח לוי, דבריו הק' סתומים וחתומים. אולם אחר הודיענו אל' אותנו את דברי בעל הלשם, בפנינו פתח להבין את דבריו.

ונלע"ד לפרש דברי בעל הלשם כך, להיות שמאז בית שני ירוד ירדנו פלאות (ראה יומא דף כא)

אלא תלמיד טועה" וכו', הרי לנו – שמקושיא לא מתים, ושערי תשובה, שערי תירוצים לא ננעלו. מתלמידך הקטן חיב"א מני"ו.

*

במכתב נוסף, הוא כתב בזה"ל, לק"י כ"ד אלול ה'תשפ"ד ב'של"ה, ערש"ק פרשת נצבים. לכבוד מרן מו"ר מחמד עיני הגר"י רצאבי שליט"א.

אחר ראותי בשערי יצחק פ' כי תבא התשפ"ד את דברי הלשם, עיינתי בגוף הספר להיות אותיות מחכימות.

וזה תכ"ד: בעל הלשם שאל, מדוע דווקא בתחילת תקופת בית שני היתה לחכמים שליטה מלאה על דרכי הטבע, יותר מדורות קודמים. והשיב, מפני שמאז הייתה התורה שבעל פה בשיא תפארתה עד חתימת התלמוד. וכ' שזהו סוד כמוס.

על דרך הפשט ראיתי הסבר יפה בספר ממדבר מתנה (גולדוסר, עמ' קכח) שכ' לבאר כך: בתחילת בית שני התחילו המחלוקות בישראל, זמן של אלו ואלו דברי אל' חיים, תקופה של נצחוני בני – "שההכרע נמסרה לחכמי הדורות, אע"פ שהוא בהיפך האמת", דרשות הר"ן (דרוש ז').

זהו יסוד חשוב, שכדאי לדעת אותו, אלא שאין כאן המקום והזמן להרחיב בו.

וכיון דאיסתכל באורייתא וברא עלמא, נמצא לפ"ז שברגע שקיבלו ישראל בתקופת בית שני את הסמכות לשנות בתכנית של העולם, הלא היא התורה, ניתנה כמו כן בידם השליטה על העולם עצמו. עכת"ד. ובאו"א ראה בספר אפיקי מים (מר' משה שפירא, בית המקדש ענין יא).

אולם יש להדגיש, שבעל הלשם כ' דכל זה תקף כלפי התנאים והאמוראים, כל': כל הזמן דמייסדי התורה שבע"פ עד סוף האמוראים האחרונים. וא"כ כללים אלו נכונים רק לגבי רבא לכאורה, ולא לגבי חכמי קשטיליא.

אלא אם-כן נאמר כמו שכתוב בספר שארית ישראל (מוולדניק, מהדו"ח עמ' קנא): והנה הבעל שם טוב ז"ל נבג"מ ותלמידיו הקדושים גילו סוד הייחודים, וממנו התחילה בחינת התחדשות, כמו

שכתוב (ישעיה נ"א ל'. וראה ויק"ר פי"ג, ג) תורה חדשה מאתי תצא וכו' עכ"ל. ואם יש להם "תורה חדשה", קיים אצלם גם ריבוי של מופתים.

עד כאן נוסח ספרד. ברם נוסח אשכנז הוא בדרך: "תנאי התנה ה' על כל מעשה בראשית, להיות כפופים לתורה ועמליה". ע"ע אוה"ח (שמות יד, כז). ונפה"ח (ש"ד פי"ח).

וא"כ, הכל הולך אל מקום אחד. כי אחד מגדולי המתנגדים, סיפר מופתים ומעשה נסים על רבו. הלא הוא הגר"ח מוולוז'ין. ראה בספר עליות אליהו (מעלת הסולם הערה יט), כששאלו את הגר"ח על כך השיב: ראשית מוכרחים שיהיה אותו אדם מוחזק כאדם גדול בתורה ועבודה, ורק אח"כ להאמין לסיפורי מופתים.

והביא ראיה מאותו אדם שהניק את בנו. לא היה מי שיניק אותו, והאב הניק את בנו. נפתח לו מעיין להניק. וקראו אביי, אדם גרוע (שבת דף נג).

לכאורה, למה הוא 'אדם גרוע'? הרי זהו נס גדול? אלא מאי, מכיון שאיננו תלמיד חכם, ואיננו צדיק, מה פתאום שייעשה לו נס גדול כזה?

הגם שחז"ל מלאים מעשיות של שינוי מעשה בראשית וכו' עי"ש. אני הקטן אוסיף ראיה ברורה לכך, מהא דאיתא במדרשי חז"ל שמרדכי הצדיק הניק את אסתר (ראה במדרש רבה פרשת נח פרשה ל פיסקא ח. ובילקוט שמעוני פרשת נח רמז מ"ט. ובילקו"ש אסתר רמז תתרנ"ג). ודו"ק.

גם אצלינו ק"ק עדת תימן, רוב רובם של הסיפורים על קדמונינו היו מעשה נסים ונפלאות, דברים נשגבים ביותר. למשל, מעשה מהרי"ץ עם הקצין הרשע.

אם אתם זוכרים את הסיפור [הובא בהרחבה בשיעור הילולת מהרי"ץ התשע"ב, ובדברי חפץ חלק ד'], שמהרי"ץ לקח מחט בידו ותחב בשעוה ואמר, אבדו, בטלו, בלבלו, גדעו, נתצו, השמידו, הפחידו, האבידו, הפר עצתו, קלקל מחשבתו, ישוב עמלו בראשו וכו'.

ובלא צל של ספק, אנו מאמינים בני מאמינים בהם, מפני שאבותינו נ"ע היו עבדים הנכנסים ויוצאים בבית המלך תדיר. היתה להם גישה להיכנס.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אכזריות רח"ל. ולכן טוענים שבזמננו כיום, הילדים לא יבינו... ולבסוף יאמרו, כי גם את עקידת יצחק, לא נלמד את הילדים, מכיון שזאת אכזריות, לשחוט את הילד... ועד היכן יגיעו?

רצוני לומר, כי השכל של אנשים היום השתבש ונשתנה, כמה 'ברגים' השתחררו ואינם במקומם. אינני מאריך על כך כעת, יש לי הרבה ראיות לכך, אולי הדבר כבר נדפס בקובץ דברי חפץ, עכ"פ יש לי על כך אריכות בכתובים, בספר נפלאות מתורתך, לכן נקצר.

הערה מהקהל: זה נדפס בדברי חפץ גליון ד'. תגובת מרן שליט"א: ברוך ה'. אם הדבר כבר נדפס שמה, אזי בודאי אני כבר פטור.

[חיפשתי שם אחרי השיעור, וזהו הקובץ שנדפס בניסן התשע"ה בשכ"ו, במאמר מהרי"ץ לידתו ונפלאותיו, יעו"ש בדף קפ"ו ד"ה ובליל, ובדף רי"א מד"ה ובגליון. אך לגבי עניין האכזריות, עדיין לא נדפס, כיון שהוספתי זאת אצלי לנפלאות מתורתך רק לאחר זמן].

הערה מהקהל: היתה שרת חינוך ממר"צ שאסרה ללמוד את ספר יהושע, כיון שהוא אכזרי. כיבוש הארץ. 'השטחים הכבושים'.

תגובת מרן שליט"א: עפרא לפומה. וכבר אמרו חז"ל, כל המרחם על האכזרי, לבסוף הוא אכזרי גם על הרחמנים. גם דבר זה נתקיים בהם. הם כופרים, ולכן מבקשים עלילות דברים, ומלבישים דבריהם בטענות 'הגיוניות' כביכול, לחיפוי.

תשובה לשואל האם ישנו צורך לומר את המזמורים שנהוג לומר אחרי תפילת המנחה, גם כאשר מתפללים מנחה גדולה ביום שני.

נסיים בדבר קטן.

זאת שאלה של ידידנו הרב אפרים לוי הי"ו, שלום רב למורנו ורבנו תל תלפיות, פה מפיק מרגליות מעוין לד"ל השוא"ל, ותשובות בטעם מתפלל.

ילמדנו רבנו לגבי אמירת "מזמור לדוד וגו' חושה לי" ומזמור "משכיל לדוד" שמנהגנו לומר אחרי מנחה דיום חול, מה יהא הדין לאחר מנחה גדולה ביום הששי?

האם לומר גם אז את המזמורים האלה?

לפי מה שהורה הרב [הטעם] שיש לאמרו לאחר מנחה, שמזמורים אלו שייכים למנחה ולא

לכך אני פונה לנותן דופי באחינו בני ישראל, שיתן בעפר פיהו, אולי יש תקוה. הכותב בספר – חיים לוי מני"ו.

*

חשוב מאד, מה שהוא כותב כאן. אינני מאריך כעת בכך, גם מבחינת הזמן, וגם בעיקר בגלל שישנה לי כבר אריכות רבה בכתובים בעניין הזה, בנפלאות מתורתך – גם בקשר לסיפור על מהרי"ץ הנז"ל – על הפסוק בהפטרת שקלים, בן שבע שנים יהאש במלכו [מלכים ב' י"ב, א']. הארכת שם, לגבי העניין הזה. כי כיום לא מספרים על גדולי ישראל סיפורים כאלה, אלא מספרים על ענייני בין אדם לחבירו, או כל מיני דקויות. לסיפורים על הגדולים, ישנו סגנון אחר. כי כאשר מספרים על נסים ונפלאות, ישנם כאלה כיום אשר אפילו רואים בכך חסרון. אבל הדבר הוא בהיפך. כי דברים של חכמה, או של מדות, אצלם הדבר היה פשוט. על אלישע הנביא, לא מספרים סיפורים כאלה. הגדלות שלהם היתה, לעשות דברים ההיפך מן הטבע. אבל דברים של הנהגה אישית, כגון לכבד את השני, וכן כל מיני דברים דקים הנוגעים לדעות ולמדות, אצלם הדבר היה פשוט. אולם בזמננו כעת, התהפך העניין.

במלים אחרות, הכל נכון, לפי מדרגת הדורות. לכן ישנם כאלה, שכאשר מספרים להם על נסים ונפלאות, הדבר נראה להם לא מתאים.

ישנו ספר הנקרא בשם 'חכמי תימן', הוצאת הוד יוסף, ירושלים התשנ"ג, והשמיטו שם את כל הסיפור של מהרי"ץ עם הדקירות וכו'. שאלנו את המחברת – יותר נכון המעבדת – שלספר, למה השמיטו? והיא ענתה, כי זהו ספר לילדים, והילדים לא יבינו את האכזריות הזאת.

שמעתם? זאת אכזריות, לדקור אותו ככה, ואיך שהוא מתפתל... זהו החינוך כיום. לצערנו. מרת ח' מקובר, אשכנזייה, היא חרדית, מחסידות מסויימת ידועה, ולא מקבלת את זה. בגלל זאת, באותה הוצאה הם השמיטו את הסיפור.

אבל ראשית, הם לא ידעו, איזה אכזרים רעים ורשעים היו אומות העולם. איך שהם עינו את עם ישראל, בדורות שעברו. אז אם כבר פעם אחת איזה צדיק משיב להם כגמולם, זאת אצלם

לערבית, והרי ביום הששי לא אמרו אבותינו בתימן כלל מזמורים אלו, האם לא אמרו שהרי מזמורי שבת קודמים, הא לא הכי, כמו במנחה גדולה שלא אומרים אותם, שפיר דאמי לומר? או דלמא יש עניין לאמרם רק בימים שיש בהם ערבית דחול?

תלמידך השותה בצמא דבריד – דברי אלדיים חיים – אפרים לוי.

שאלתו היא, שהרי אנחנו אומרים בכל יום שני מזמורי תהלים – מזמור לדוד י"י קראתיך וגו', ומזמור משכיל לדוד וגו' – לאחר תפילת המנחה. והסיבה היא, כי נאמר שם 'תכון תפילתי קטורת לפניך, משאת כפים מנחת ערב'. המזמורים הללו, קדמונים מאד בישראל. בעבר גם הספרדים היו נוהגים לומר אותם, והראיה כי הדבר נמצא בסידור תפילה למשה, של מהר"ר משה קורדובירו.

א"כ לגבי יום ששי, הדבר תלוי בזמן. אם ישנו זמן, שיאמרו. אבל בדרך כלל טרודים בע"ש, בגלל ההכנות לשב"ק. ביום חול, בין כה וכה ישנו פנאי בין מנחה לערבית, אז קבעו את זה. מהרי"ץ בעץ חיים [ח"א דף ח"פ ע"ב] כתב כך בהדיא, אם יש שהות, אומרים מזמור לדוד י"י קראתיך וגו' יעו"ש.

זהו כפי שבראש חודש שחל ביום ששי, לא אומרים מזמור ברכי נפשי. וכן אפילו לגבי המזמור שלחג, אחרי מנחה, לא אומרים אותו בחול המועד, בכדי שלא להטריח על הציבור. וישנם כאלה, שכן נוהגים לומר. הדבר תלוי, לפי שיקול דעת. או אם ישנו פנאי, אומרים. ואם לאו, לא אומרים. אין בזה קפידא.

שאלה מהקהל: בתפילת המנחה של הושענא רבה, האם צריכים לומר את המזמור של חג הסוכות?

תשובת מרן שליט"א: כוונתך לשאול, האם אומרים גם את המזמור של סוכות, או רק את של שמיני עצרת. אם יש זמן, אומרים את שניהם. אנחנו כאן בביהמ"ד פעו"צ לא אמרנו, כי יש אח"כ דרשה של דברי תורה. והרי גם צריכים לאחר, בפרט בחוץ לארץ, כדי שלא ישבו בסוכה. בקיצור, צריכים לבדוק לפי סיבות האחרות, אבל הדבר בבחינת 'אין לדיין אלא מה שעניו ראות'.

הרב יכול להחליט במקום. למשל בראש השנה, האם להגיד את המזמור הרנינו, עוד הפעם לפני ערבית דיום טוב שני. [ועיין בזה הרחבה, בקונטרס מקרא קודש לראש השנה, שיצ"ל ממש מקרוב ע"י בני הרה"ג משה שליט"א]. אלו דברים, שאינם מעכבים כלל. הרי כל המזמורים האלה, הם מנהגים, הדבר אינו מעיקר מטבע של אנשי כנה"ג, זה לא דברים עיקריים בתפילה, שצריכים כאן איזה שיקולים הכרחיים. גם סיבה קטנה, יכולה להיחשב.

וכל לבבות דורש י"י וגו'. וכל מעשיך יהיו לש"ש. הערת תלמיד חכם חשוב משומעי השיעור, היושב בין הקהל: יישר חיליה דמר לאורייתא, על היסודות הגדולים והחשובים שמסר לנו בשיעור. תשובת מרן שליט"א: ברוך תהיה. אשרי המדבר על אוזן שומעת.

הודעת הרב שאול הי"ו: החל ממוצש"ק הבא, השיעור בשעה 8:00 בערב. הרב משה בשעה 8:00, ואבא מארי בשעה 8:10. להשתדל לדייק.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

בברכת התורה
הנהלת יד מהרי"ץ

טלפון: 050-4140741

מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

ע"ש מהרי"ץ זצוק"ל - גאון רבני תימן ותפארתם
בנשיאות מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

רח' המכללה (מהרי"ץ) 4 בני ברק | טלפקס: 03-5358404 | נייד: 050-4140741 | yad@maharitz.co.il

מען למכתבים: יד מהרי"ץ, רח' אדמורי"י שאץ 3, 51600 בני ברק

לק"י

התודה והברכה

לכל ידידינו היקרים והנעלים שיחיו,

תורמי המגבית השנתית

"אחת בשנה"

עבור מוסדות יד מהרי"ץ

ואשר מסרו את שמותיהם ובקשותיהם

ל"תפילה הנדירה" מפי מרן שליט"א

שהתקיימה ביום הקדוש והנורא, יום הכיפורים,

"בשעת הנעילה".

אשריכם ואשרי חלקכם!

בתרומתכם זכיתם להיות שותפים בפעילותנו, להרבות

תורה ויראה, ולהפיץ את מסורת ומנהגי אבותינו ורבותינו

הקד', בני קהילות קודש תימן יע"א.

יהי רצון שתפילת מרן שליט"א תעלה לרצון לפני שוכן מרומים,

וכל הברכות יחולו על כל התורמים ובני משפחותיהם, ובקשותיהם יתמלאו

לטובה במהרה, בני חיי ומזוני, אכ"ר.

ביקרא דאורייתא

הנהלת מוסדות יד מהרי"ץ